

Олена Володимирівна НІКОЛЮК

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування, Одеський національний технологічний університет

ORCID ID: 0000-0002-1665-0361

Тетяна Вікторівна САВЧЕНКО

доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу підприємства і торгівлі, Одеський національний технологічний університет

ORCID ID: 0000-0001-7990-1570

Сергій Володимирович ВОЛИК

кандидат економічних наук, докторант кафедри менеджменту імені професора Л.І. Михайлової, Сумський національний аграрний університет,

ORCID ID: 0000-0001-7731-4882

СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ КЛАСТЕРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Ніколюк О. В., Савченко Т. В., Волик С. В. Стратегічні аспекти кластерної організації аграрного виробництва. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 2. С. 447 – 452.

Анотація

У статті досліджено основні стратегічні аспекти кластерної організації аграрного виробництва. Проаналізовано існуючі дослідження з даної тематики та вивчено можливості кластерної організації аграрного виробництва за сучасних умов. Наголошено на тому, що формування самоврядних кластерних агропромислових об'єднань є однією із основних складових реформування системи управління розвитком агропромислового виробництва в умовах децентралізації влади та євроінтеграції. Розроблено смислову схему кластерної організації аграрного виробництва, об'єктом якої є сільськогосподарська продукція, суб'єктами виступають аграрні підприємства, і яка передбачає створення замкнутих циклів на основі інтеграції із застосуванням механізмів корпоратизації та кооперації для досягнення конкурентоспроможної продукції та підвищення прибутковості для учасників кластерів. Виділено основні стратегічні аспекти кластерної організації аграрного виробництва, зокрема: підвищення конкурентоспроможності, оптимізація виробничих процесів, стимулювання інновацій, розвиток людського капіталу, підтримка регіонального розвитку, підвищення стійкості до зовнішніх впливів.

Ключові слова: стратегічне управління, аграрний сектор, кластер, кластеризація, кластерна організація, кластерні структури, аграрне виробництво, аграрні підприємства.

Olena NIKOLIUK

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Department of Public Administration,
Odesa National University of Technology

Tetiana SAVCHENKO

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of
Marketing, Business and Trade, Odesa National University of Technology

Serhii VOLYK

PhD in Economics, Doctoral Student, Sumy National Agrarian University

STRATEGIC ASPECTS OF CLUSTER ORGANIZATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Nikoliuk O., Savchenko T., Volyk S. Strategic aspects of cluster organization of agricultural production. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2022. Volume 7. № 2, pp. 447 – 452.

© Олена Володимирівна Ніколюк, Тетяна Вікторівна Савченко, Сергій Володимирович Волик, 2022

Abstract

The article examines the main strategic aspects of the cluster organization of agricultural production. Existing research on this topic was analyzed, and the possibilities of cluster organization of agricultural production under modern conditions were studied. It is emphasized that the formation of self-governing cluster agro-industrial associations is one of the critical components of reforming the system of managing the development of agro-industrial production in the conditions of decentralization of power, European integration, and the development of inter-economic and public self-government. A semantic scheme of the cluster organization of agricultural production has been developed, the object of which is agricultural products, the subjects of which are agricultural enterprises, and which provides for the creation of closed cycles of "production" - "storage", - "processing" - "sale" of agricultural products based on integration with using mechanisms of corporatization and cooperation to achieve competitive products and increase profitability for cluster participants. The main strategic aspects of the cluster organization of agricultural production are highlighted, in particular: increasing competitiveness: the formation of agricultural clusters allows increasing the competitiveness of the industry by combining resources, knowledge and innovations; optimization of production processes: the cluster organization contributes to the optimization of the supply chain, reducing costs and increasing the quality of products due to more effective coordination between participants; stimulation of innovation: clusters create a favorable environment for innovation through joint use of scientific research, development of new technologies and exchange of experience; development of human capital: agrarian clusters contribute to the development of personnel potential through training, training and exchange of knowledge between cluster participants; support for regional development: the formation of clusters contributes to the development of regional branches of the economy and the creation of new jobs in rural areas; increasing resilience to external influences: clusters can provide protection against external shocks, such as changes in market conditions or natural disasters, through joint problem-solving and resource provision.

Keywords: *strategic management, agricultural sector, cluster, clusterization, cluster organization, cluster structures, agricultural production, agricultural enterprises.*

JEL classification: O13; Q10

Вступ

Розвиток аграрного сектору економіки та його системний напрямок вимагають впровадження певних організаційних заходів для забезпечення необхідного рівня управління. Одним із таких заходів є кластеризація, спрямована на підвищення ефективності діяльності підприємств, установ та організацій у межах регіону або галузі. Метою довгострокових перетворень в аграрному секторі є створення високоефективної моделі аграрної економіки, що відповідає рівню розвинених країн, гарантує продовольчу та національну безпеку України, насичення ринку продовольства за доступними цінами для всіх верств населення, а також забезпечує промисловість сировиною. Продукція сільського господарства має бути конкурентоспроможною як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Лише в таких умовах аграрний сектор зможе забезпечити належний рівень життя населення України. Розвиток аграрного сектору економіки та його системний напрямок вимагають вжиття певних організаційних заходів для забезпечення необхідного рівня управління. Одним із таких заходів є кластеризація, яка спрямована на підвищення ефективності діяльності підприємств, установ та організацій у межах регіону або галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція кластеру спочатку була висвітлена в роботах А. Маршала та М. Портера, де дослідники акцентували увагу на перевагах і позитивних аспектах створення кластерів. З того часу ця ідея досліджувалася у різних секторах виробництва, включаючи сільське господарство. Вивчення аграрних кластерів як форм організації сільськогосподарських підприємств висвітлено у працях таких вчених як: Бакума В., Войнаренко М., Гуменюк Ю., Коваленко С., Кропивко М., Мазур А., Мазур Г., Мікула Н., Саблук П., Ткаченко В., Трушкіна Н., Хаустова В. та ін. [1-8]. Сьогодні, коли країна загалом і сільське господарство зокрема переживає складні умови, спричинені війною, питання кластерного об'єднання стає надзвичайно актуальним і потребує детального аналізу.

Формулювання цілей статті

Мета статті: дослідити основні стратегічні аспекти кластерної організації аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження

У зв'язку зі швидким розвитком процесів глобалізації все більшої ваги набирають питання створення нових, якісно інших засад господарських відносин. Підприємства, що об'єднуються в групи за галузевим, територіальним або іншим принципом – кластери, можуть стати ефективним інструментом для реалізації значних фінансово-промислових проектів підприємств в умовах ринкової конкуренції. Ефективність кластерів досягається через використання географічної концентрації взаємопов'язаних галузей та консолідацію зусиль промисловості і наукових центрів.

Ще у 2003 році Кабінет Міністрів України розглядав питання про необхідність кластеризації економіки країни. Це підтверджується Постановою Кабінету Міністрів України від 28.07.2003 р. № 1174 «Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003-2011 роки» [9], в якій передбачалося створення технологічних кластерів насамперед у науково-технічно високоінтенсивних сферах, які могли б значно змінити економічний та науково-технічний потенціал промисловості, а також забезпечити оптимізацію регіональних і промислових комплексів та виробничу потужність підприємств.

Існуючий досвід у створенні кластерів свідчить про перспективність такого підходу до розвитку економіки. Нині важливо вирішити питання щодо виокремлення та подальшого удосконалення факторів управління, організаційної та технологічної спрямованості з метою поліпшення результативності господарської діяльності через збільшення виробництва конкурентоспроможної продукції.

Аграрний сектор України є ключовою складовою національної економіки, тому суспільство дуже чутливе до ситуації в цій галузі. Продукція сільськогосподарського комплексу становить значну частину внутрішнього валового продукту і займає велику частку у загальній торгівлі. Однак потенційні можливості сільського господарства значно вищі. По суті, кластерна організація є територіальним об'єднанням підприємств, які взаємодіють між собою, формуючи замкнутий технологічний цикл виробництва і реалізації конкурентоздатної продукції. Цей підхід створює сприятливі умови для виробництва та просування продукції учасників кластера на ринку. При цьому пріоритетний розвиток сільського господарства можливий за умови забезпечення його матеріально-технічними та фінансовими ресурсами через активізацію механізму інвестування.

Кластерна організація аграрного виробництва – це система, що базується на взаємодії географічно сусідніх сільськогосподарських виробників, об'єднує різні форми господарювання, виробників засобів виробництва та переробних підприємств, які взаємодіють через конкуренцію і співпрацю та сприяють інноваційному розвитку шляхом об'єднаних зусиль. Метою такої системи є створення конкурентоспроможної продукції. Кластерна організація сільськогосподарського виробництва передбачає створення замкнутих циклів «виробництво»-«зберігання»-«переробка»-«реалізація» сільськогосподарської продукції на основі інтеграції із застосуванням механізмів корпоратизації та кооперації для досягнення конкурентоспроможної продукції та підвищення прибутковості для учасників кластерів. Зазвичай кластери виникають за ініціативою підприємств з метою отримання переваг співпраці, таких як підвищення ефективності, набуття нових знань, кооперація і т. д. (рис. 1).

Однією із особливостей кластерної організації виробництва є те, що основна частина прибутку від реалізації продукції розподіляється між учасниками кластера з урахуванням їхньої частки витрат у кінцевому продукті. Це дозволяє зменшувати негативний вплив нерівності в агропромисловому комплексі.

Основними стратегічними завданнями щодо кластерної організації аграрного виробництва є:

- підвищення конкурентоспроможності учасників кластера шляхом впровадження інноваційних технологій;
- зниження виробничих витрат та підвищення якості продукції завдяки ефекту синергії;

- застосування уніфікованого підходу до управління якістю, логістики, інжинірингу та інформаційних технологій;
- створення нових робочих місць і забезпечення стабільної зайнятості в умовах економічних реформ;
- представлення спільних інтересів учасників кластера перед державними органами;
- забезпечення максимально повного виробничого циклу
- отримання доступу до світових ринків аграрної продукції та аграрних бірж;
- створення ефективної системи доступу та обміну інформацією про попит і пропозицію на ринку.

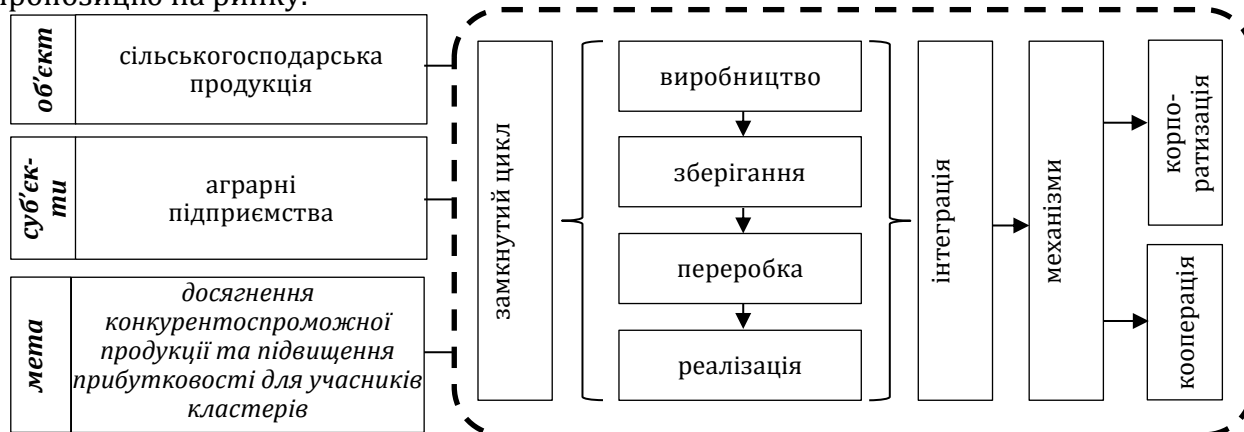

Рис. 1. Смислова схема кластерної організації аграрного виробництва

Створення аграрних кластерів є однією із ключових стратегій розвитку українського сільського господарства.

Перший аграрний фонд, створений компанією SI Capital, пропонує інвесторам можливість внести свій внесок у відновлення української сільськогосподарської галузі. Фонд був запущений на початку 2022 року і є першим в Україні інвестиційним фондом, який спрямовує свої інвестиції саме в аграрний сектор. Основна мета фонду - підтримка розвитку українських сільськогосподарських підприємств та забезпечення інвесторів високими фінансовими результатами. Фонд залучає значні кошти від інвесторів, які спрямовані на розвиток українських аграрних підприємств. Завдяки цьому фонд зміг збільшити кількість інвестиційних проєктів та забезпечити їх ефективну реалізацію. На наступний 2023 рік фонд планує продовжувати розвивати аграрний сектор України та забезпечувати високі фінансові результати для своїх інвесторів. Для досягнення цих цілей фонд буде продовжувати залучати кошти від інвесторів та розширювати свій портфель інвестиційних проєктів в аграрному секторі України [8].

Створення аграрних кластерів може сприяти збільшенню інвестиційної привабливості українського аграрного сектору. Приваблення іноземних інвесторів, які мають інтерес в інвестуванні в аграрний сектор, може бути викликане різними ризиками, такими як корупція та недостатня розвиненість інфраструктури. Створення аграрних кластерів може вирішити ці проблеми, оскільки вони забезпечують прозору та стабільну взаємодію між учасниками та дозволяють знизити рівень ризику для інвесторів. Так, аграрні кластери можуть забезпечити стабільність у виробництві та продажі продукції, що є важливим фактором для інвесторів.

У сучасних умовах глобалізації та постійних змін в економічному середовищі аграрний сектор має велике значення як основне джерело продовольства та сировини для промисловості. Для забезпечення стійкого розвитку та конкурентоспроможності цієї галузі необхідно вдосконалювати методи організації виробництва та управління. Дослідивши питання стратегічного розвитку сільського господарства, було зроблено висновок щодо можливості застосування кластеризації аграрного виробництва. У цьому контексті ключовим виявляється підхід, спрямований на створення аграрних кластерів – об'єднання галузевих підприємств, установ та організацій, які взаємодіють між собою

для спільного вирішення завдань та досягнення стратегічних цілей. Основні стратегічні аспекти кластерної організації аграрного виробництва наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. Основні стратегічні аспекти кластерної організації аграрного виробництва

Аспект	Характеристика
Підвищення конкурентоспроможності	Формування аграрних кластерів дозволяє сільськогосподарським підприємствам об'єднувати свої ресурси, знання та інновації для досягнення спільних цілей. Це включає спільне використання інфраструктури, технологій та експертизи, що дозволяє оптимізувати виробничі процеси та знижувати витрати. Такий підхід допомагає аграрним підприємствам стати більш конкурентоспроможними на ринку, забезпечуючи їм переваги у порівнянні з іншими учасниками галузі.
Оптимізація виробничих процесів	Кластерна організація дозволяє підприємствам аграрного сектору спільно оптимізувати виробничі процеси. Це досягається через покращену координацію та співпрацю між учасниками кластеру. Завдяки цьому підприємства можуть зменшити витрати на логістику, закупівлю сировини та матеріалів, а також оптимізувати використання ресурсів. У підсумку цей процес призводить до збільшення ефективності виробництва, зниження витрат і підвищення загальної якості продукції.
Стимулювання інновацій	Стимулювання інновацій у кластері аграрного виробництва є ключовим аспектом стратегії, який сприяє підвищенню конкурентоспроможності галузі та її стійкому розвитку. Це досягається завдяки спільному використанню наукових досліджень, розвитку нових технологій та обміну досвідом і кращими практиками між учасниками кластера.
Розвиток людського капіталу	Аграрні кластери сприяють розвитку кадрового потенціалу через навчання, підготовку та обмін знаннями між учасниками кластера, а також є важливим фактором для забезпечення стійкого та успішного функціонування галузі. Шляхом сприяння навчанню та підготовці працівників, обміну знаннями, розвитку мережі професіоналів та створення інноваційної культури, аграрні кластери створюють сприятливе середовище для постійного підвищення кваліфікації та ефективності учасників галузі.
Підтримка регіонального розвитку	Створення таких кластерів сприяє не лише зростанню ефективності виробництва та підвищенню конкурентоспроможності, а й створенню нових можливостей для розвитку регіонів, зокрема забезпеченням нових робочих місць у сільських районах. Це сприяє більш збалансованому розподілу економічної активності та ресурсів у різних регіонах, що своєю чергою сприяє сталому соціально-економічному розвитку країни загалом.
Підвищення стійкості до зовнішніх впливів	Кластери можуть забезпечувати захист від зовнішніх загроз, таких як зміни в ринкових умовах або природних катастрофах, через спільне вирішення проблем та ресурсне забезпечення. Це досягається завдяки об'єднанню ресурсів і зусиль різних учасників кластера, що дозволяє краще адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі та забезпечувати більш ефективний відгук на кризові ситуації. Такий підхід сприяє підвищенню стійкості аграрного сектору та сприятливому його розвитку в умовах невизначеності та змін.

Формування самоврядних кластерних агропромислових об'єднань є однією із основних складових реформування системи управління розвитком агропромислового виробництва в умовах децентралізації влади, євроінтеграції та розвитку міжгосподарського і громадського самоуправління. Цей процес вимагає стратегічного управління соціально-економічним розвитком територій і галузей з обґрунтуванням стратегій і програм для їх реалізації, спрямованих на максимальне використання територіальних і ресурсних переваг.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Глобалізація сучасної економіки призводить до того, що традиційний поділ на сектори та галузі стає менш важливим. Основним організаційним підходом стає кластерна модель розвитку. Кластерний підхід повністю змінює принципи реалізації державної агропромислової політики. Низька конкурентоспроможність агропромислового комплексу на сучасному етапі обумовлена тим, що держава не впроваджує політику кластерної структуризації економічних відносин. Традиційні моделі розвитку, що базуються на інвестиціях та факторах сільськогосподарського виробництва, мають обмежені результати. Реалізація кластерної моделі розвитку агропромислового виробництва принципово змінила би ситуацію в цій сфері. Отже, створення аграрних кластерів має великий потенціал для підвищення ефективності та економічного розвитку українського аграрного сектору. Це може сприяти підвищенню

конкурентоспроможності української продукції на міжнародному ринку та забезпечити позитивний вплив на розвиток економіки України загалом.

Список літератури

1. Артеменко Д.А. Стратегії формування агрокластерів у забезпеченні розвитку сільського господарства в Україні. *Вісник ХДУ. Серія Економічні науки*. № 34 (2019): С. 23-26.
2. Войнаренко М.П. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів. *Економіст*. №10. 2008. С. 27-30.
3. Єрмаков О. Ю., Надвигиний С. А. До методології кластеризації розвитку аграрної сфери регіонів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 18. С. 14-21.
4. Коваленко С. І. Стратегічне управління розвитком транскордонних кластерних систем: єврорегіональний вимір: монографія. Одеса, Національний університет «Одеська морська академія», ТОВ «Видавничий дім «КУР'ЄР», 2019. 681 с.
5. Мазур А.Г., Гуменюк Ю.В. Кластерний підхід в реалізації розвитку АПК. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. № 4. С. 256-259. DOI: 10.31891/2307-5740-2018-260-4-256-259
6. Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: Збірник наукових праць. НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Львів, 2008. Вип.3 (71). С.129-141.
7. Kovalenko S. Cross-border cluster system as an object of strategic planning. Cluster model of innovative development of the national economy: Integration and Infrastructure Aspects: Collective monograph / under the editorship of professor Svitlana Smerichevska. Poznan, Poland, WSPIA, 2020. P. 80- 97.
8. SI Capital. Щомісячний звіт про діяльність Першого Українського Аграрного Фонду. Березень 2022. URL: <https://si.capital/post/shchomisyachniy-zvit-pro-diyalnist-pershogo-ukrayinskogo-agrarnogo-fondu-sichen-2022>
9. Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003-2011 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2003 р. No1174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2003-p#Text>

References

1. Artemenko D.A. (2019). «Strategies for the formation of agroclusters in ensuring the development of agriculture in Ukraine». *Visnyk KhDU. Serii Ekonomichni nauky*. № 34, pp. 23-26.
2. Voynarenko M.P. (2008). «Clusters as poles of regional competitiveness growth». *Economist*. №10, pp. 27-30.
3. Yermakov O. Yu., Nadvynychnyj S. A. (2018). «To the methodology of clustering the development of the agrarian sphere of the regions of Ukraine». *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 18, pp. 14-21.
4. Kovalenko S. I. (2019). *Stratehichne upravlinnia rozvytkom transkordonnnykh klasternykh system: ievrorehional'nyy vymir: monohrafiia*. [Strategic management of the development of cross-border cluster systems: Euroregional dimension: monograph]. Odessa, Natsional'niy universytet «Odes'ka mors'ka akademiia», TOV «Vydavnychyj dim «KUR'YeR», 681 s.
5. Mazur A.H., Humeniuk Yu.V. «A cluster approach in implementing the development of the agricultural sector». *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*. 2018. № 4. S. 256-259. DOI: 10.31891/2307-5740-2018-260-4-256-259
6. Mikula N. A. (2008). «Strategy for the formation and support of the development of cross-border clusters. Socio-economic problems of the modern period of Ukraine». *Klastery ta konkurentospromozhnist' prykordonnnykh rehioniv: Zbirnyk naukovykh prats'*. NAN Ukrainy. In-t rehional'nykh doslidzhen'. L'viv, Vyp.3 (71). S.129-141.
7. Kovalenko S. (2020). Cross-border cluster system as an object of strategic planning. Cluster model of innovative development of the national economy: *Integration and Infrastructure Aspects: Collective monograph / under the editorship of professor Svitlana Smerichevska*. Poznan, Poland, WSPIA, P. 80- 97.
8. SI Capital. Schomisiachnyj zvit pro diial'nist' Pershoho Ukrain's'koho Ahrarnoho Fondu. Berezen' 2022. [SI Capital. Monthly report on the activities of the First Ukrainian Agrarian Fund.]. Available at: <https://si.capital/post/shchomisyachniy-zvit-pro-diyalnist-pershogo-ukrayinskogo-agrarnogo-fondu-sichen-2022>
9. Pro skhvalennia Derzhavnoi prohramy rozvytku promyslovosti na 2003-2011 roky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.07.2003 r. No1174. [On the approval of the State Industrial Development Program for 2003-2011: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 07.28.2003 No. 1174.]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2003-p#Text>

Стаття надійшла до редакції 07.04.2022 р.